

*Gewelddadige
goden - een
geweldige God*

**Over geweld in
Edda en Tora**

nur den lieben Gott lässt walten – Wie maar de goede God laat regeren). En in de derde plaats heeft het woord ‘vald’ ook de betekenis in zich van ‘oorzaak’.² Immers: macht beslist, en vormt zo de oorzaak van wat is.

Met name ook deze derde betekenis is een interessante. Daarom willen we in de Edda en de Tora op zoek gaan naar een aantal plaatsen waar het gaat over de óorzaak achter het leven, en bezien in welke zin er hier sprake is van geweld.

Geweld en de Edda

WAT IS DE EDDA?

Voordat we gaan kijken naar hoe geweld voorkomt in de Edda, willen we eerst het geschrift zelf kort introduceren. Het woord Edda betekent in het Oudnoords en Oudijslands: ‘overgrootmoeder’. We zien daarmee als het ware een stokoude dame voor ons, die aan haar nageslacht de oude verhalen van vroeger doorvertelt. En dat is precies wat er gebeurt in de Edda: deze vormt de schriftelijke neerslag van de oude mythologische verhalen van de Noordse volken. In het middeleeuwse IJsland zijn deze oude bronnen verzameld en te boek gesteld. We kennen twee bundels: een Eddabundel met poëzie en een Eddabundel met proza.

GEWELD IN DE EDDA

Wanneer we nu in de Edda op zoek gaan naar geweld in de zin van de ‘oorzaak’ van het leven, komt er een bijzonder gewelddadig beeld naar voren. Geschilderd wordt een oerwereld, waarin zich in het noorden een ijskoud gebied bevond, genaamd ‘Niflheim’, en in het zuiden een bloedheet klimaat, genaamd ‘Muspelheim’. Deze werelden waren voortdurend in een gewelddadig conflict met elkaar: de vuurwereld trachtte sissend de ijswereld te doen smelten, terwijl de ijswereld het vuur trachtte te doven. Boeiend is overigens dat in deze twee conflicterende werelden het Ijslandse klimaat, met de elkaar omringende gletsjer- en vulkaangebieden, valt te herkennen. De met geweld op elkaar inwerkende krachtvelden van deze beide werelden hielden elkaar voortdurend in evenwicht, maar ondertussen gebeurde er

wel iets bijzonders, vertelt de mythe: uit dit ontzaglijke en elkaar in evenwicht houdende oergeweld tussen vuur en ijs ontstond een afgrijselijke reus, Ymir, genaamd. Dit oerwezen begon te zweten vanwege de hitte, en uit zijn zweet ontstond een hele nieuwe generatie angstaanjagende reuzen. Naast deze ‘oerreuzen’ bestond er echter ook een ‘oerkoe’. Deze koe voedde met haar melk de reus Ymir, maar tegelijk likte zij voortdurend van het zoute ijs. Daarbij kwam een andere reus tevoorschijn: Búri. Deze reus zou de grootvader worden van Odin, de oppergod van de later ontstane godenfamilie der Asen.

Nu waren er dus zowel oerreuzen als later ontstane goden. Net als tussen het vuur en het ijs, zou er ook voortdurend sprake zijn van strijd en geweld tussen het reuzengeslacht en het geslacht der goden. In deze strijd werden de reuzen gezien als de het leven bedreigende chaasmachten, terwijl de goden trachtten hierin enige orde te scheppen. In dit alles boekte Odin een belangrijke

Een situatie van geweld is daar waar iemand iets regelt of beschikt

overwinning: samen met zijn twee broers Vili en Vé wist hij de oerreus Ymir te doden. Hierbij kwam zoveel bloed en lichaamsvocht uit het reuzenlichaam vrij, dat bijna alle reuzen daarin verdronken. Slechts één reuzenechtpaar overleefde, en zou overigens later aan de wieg staan van een nieuw reuzen-

² A Concise Dictionary of Old Icelandic, p. 468.
³ Edda en Thora, p.76 e.v.

lief genomen. Niet zelden heeft een en ander geleid tot een legitimatie van het recht van de sterkste. De sterken komen bovendrijven, en verdienen het te leven, waarbij de zwakken dienen te verdwijnen.

Als een illustratie van hoe er vanuit dit levensgevoel geleefd werd, neem ik u mee

Geweld is hier een wezenlijk bestanddeel van het bestaan

naar het Vikingentijdperk. Als er ergens een tijdvak geweest is, waarin geweld gecultiveerd en verheerlijkt werd, dan wel hier. Het moet overigens gezegd: wat de Vikingen wisten te bereiken met hun knap gebouwde boten is enorm. Vanaf de Russische noordkust voeren zij bijvoorbeeld de Wolga op, en trokken diep zuidwaarts tot bij Bagdad (!), en hadden van daaruit een handelsnetwerk dat geheel Europa bestreek, waarbij hun invloed tot Engeland, IJsland, Groenland en zelfs Noord-Amerika reikte. Hoe indrukwekkend deze prestaties ook zijn, de wijze waarop een en ander er vaak aan toe ging, is ronduit weezinwekkend te noemen. Bekend is hoe gewelddadig en meedogenloos de Vikingen waren op hun rooftochten. Een belangrijke bron voor onze kennis van de Vikingen wordt gevormd door Ibn Fadlan, een Arabier uit het toenmalige kalifaat Bagdad, die op zijn

reizen Vikingen ontmoette, en zich verbaasde over hun grove levenswijze.⁴ Zo vertelt hij ons hoe Vikingen in het openbaar zonder enige gêne seksuele gemeenschap hadden met weerloze slavinnen. Naast zijn waarnemingen van dit seksuele geweld vertelt Ibn Fadlan ook dat hij gezien heeft hoe Vikingen omgingen met hun eigen zieken. Die werden apart in tenten gelegd, zonder enige vorm van zorg. Wanneer de zieken beterden, werden zij weer in de groep opgenomen. Stierven zij echter, dan behoorden zij dus tot de zwakken, die geen zorg waard waren. Daarnaast worden de gruwelijke rituelen beschreven aangaande het doden van een slavin, wier meester was gestorven. Ook hier kwam veel seksueel en fysiek geweld bij te pas.

Wat eveneens een kenmerkende trek was bij het verheerlijken van strijd en geweld, was dat gesneuvelde krijgers eervol in het Walhalla (letterlijk: 'Hal der gevallenen') werden opgenomen. Mensen die echter geen 'heldhaftig' einde kenden, maar stierven op een ziekbed, werden als zwakkelingen beschouwd en gingen naar 'Hel', een sinister dodenrijk.

Ook in de sagen werd geweld verheerlijkt. Opvallend is dat wapens daarbij geliefkoosd werden, en veelal namen droegen. Zo kende de hamer van de dondergod Thor (Donar) de naam Mjöllnir, en is er in de sage van koning Hrolf Kraki sprake van een zwaard met de naam Skofnung. Over dit zwaard vertelt de sage: 'it rings loudly within their skulls. The nature of Skofnung was such that it sang aloud when it struck bone.'⁵

Het hoeft uiteraard geen betoog hoe iemand als Adolf Hitler deze zaken, voortkomende uit het Germaanse oergevoel van een zich bedreigd weten (en het grijpen naar geweld) tot in het waanzinnige heeft uitgebuit, door het Duitse volk als slachtoffer af te beelden van 'zwakkelingen' als de Joden, communisten, homoseksuelen, geaarden en zigeuners, die allemaal verdienden uitgeroeid te worden, om 'Lebensraum' te creëren voor het 'sterke' Duitse ras. Het slagveld werd verheerlijkt. En de pijlen richtten zich op diabolische wijze met name op de vertegenwoor-

⁴ Ibn Fadlan and the Land of Darkness.
⁵ The Saga of King Hrolf Kraki, p.74. Vertaald: 'Het (zwaard) klinkt luid in hun schedels. De aard van Skofnung was, dat het luid zong, wanneer het botten raakte.'
⁶ Die fünf Bücher der Weisung, p.9.

digers van het geloof dat een ander omgaan met de naaste predikte: het Jodendom, de drager van de Tora. Wij willen daarom nu bezien wat de grondlijnen in de Tora zijn, als het over geweld gaat.

Geweld en de Tora

Om een beeld te krijgen hoe er omgegaan wordt met geweld in de Tora, willen we ook hier op zoek gaan naar de oorzaak ('vald') van het leven. Vinden we hier, evenals in de Edda, geweld? We bestuderen daarom het scheppingsverhaal uit Genesis. En we zijn geboeid door Prediker, die, zoals we zagen, sterk in de buurt komt van het 'unheimische' levensgevoel, dat we ook in de Edda tegenkomen.

GENESIS

Het boek Genesis verhaalt over de schepping van hemel en aarde: "In den beginne schiep God de hemel en de aarde" (Genesis 1:1). Wat hierbij direct opvalt, is dat God het onderwerp van het scheppen is, en niet het lijdend voorwerp, zoals in de Edda, waar de goden producten waren van een oergebeuren. Israëls God staat blijkbaar bóven het oerbegin, en heeft het in zijn hand.

Pas nadát dit gesteld is, wordt de blik gericht op de oersituatie, die, evenals de Edda beschrijft, huiveringwekkend was: "de aarde nu was woest en ledig, en duisternis lag op de vloed" (Genesis 1:2). Martin Buber en Franz Rosenzweig hebben in hun *Verdeutschung der Schrift* door middel van indrukwekkend taalgebruik deze angstaanjagende situatie beschreven: *Die Erde aber war Irrsal und Wirsal. Finsternis über Urwirbels Antlitz...*⁶ Een aardedonkere situatie wordt beschreven, waarin nergens land te

bekennen valt. Overal duisternis en water in het oerbegin. Om bang van te worden.

Hoe angstaanjagend deze situatie echter ook moge zijn, het grote verschil met de Edda is dat God reeds genoemd is. Hij staat erboven. Zou dat er de reden van zijn dat hier niet een eeuwige en gewelddadige strijd beschreven wordt, tussen God en de elementen? Het is opvallend dat God Zich niet lijkt te hoeven bedienen van geweld. Hij gaat het duister niet met getrokken zwaard te lijf, en draagt geen hamer, zoals Thor. Daarentegen bedient Hij zich van iets totaal anders: licht! Door licht te brengen in de werelddnacht, wordt het duister overwonnen. "Overwin het kwade door het goede", zou de apostel later zeggen (Romeinen 12:21). Daarmee wordt van de aanvang af in de Tora een helder principe aangegeven: God is een God die Zich in principe niet van geweld bedient, want Hij hóeft Zich er niet van te bedienen. Hij staat boven iedere macht. Daarom kan Hij ook rusten, en zelfs een dag lang sabbat houden. Het werk is immers voltooid en onbedreigd; er kan daarom intens genoten worden van het leven, dat in wezen goéd is.

Israëls God staat bóven het oerbegin, en heeft het in zijn hand

Bij deze geweldloosheid gaat het om een zeer belangrijk principe. Uiteraard komen we in de Bijbel, die ten opzichte van de door toedoen van de mens gebroken geraakte schepping volkomen realistisch is, vele voorbeelden tegen waarin wél sprake is van – ook door God toegepast geweld. Het geweld is dan echter nooit doel in zichzelf

(zoals bij de Edda), maar diént het doel van het herstel van het goede. Om het kwade te straffen bijvoorbeeld. Of om bepaalde zeer hardnekkige mensen (zoals de Faraó) te leren wie God is. Of om op te komen voor slachtoffers. Om de zwakken te beschermen tegen

de wreedheid van de sterken. Of om, dwars door tegenstand heen, Zijn plan te volvoeren. Maar, bij dit alles laat Genesis glashelder zien: in wezen staat geweld niet op Gods agenda. Integendeel, het is de mens, die in de Tora als eerste geweld toepast. Kaïn slaat – met jaloezie als enige reden – zijn broeder Abel dood (Genesis 4:8). Een diep ingrijpend verhaal. En dat terwijl het eigenlijk God had kunnen zijn, om als eerste te doden. Had Hij immers Adam niet voorgehouden: “Op de dag dat u daarvan (van de boom van kennis van goed en kwaad, red.) eet, zult u zeker sterven” (Genesis 2:17)? Het is Joodse uitleggers opgevalen dat deze voorzegde straf niet uitgevoerd werd: Adam stierf immers niet op de dag dat hij het gebod overtrad; hij werd maar liefst 930 jaar oud. Maar hoe zit dat dan? Doet God dan niet wat Hij gezegd heeft? De rabbijnen lossen deze vraag op weergaloze wijze op, door te stellen dat bij God duizend jaar is als één dag (Psalm 90:4). Met andere woorden:

God is een God die Zich in principe niet van geweld bedient

God koos ervoor om zeer lankmoedig te zijn jegens Adam, en hem de goddelijke dag te gunnen, in plaats van de menselijke dag. Daarom stierf Adam op de goddelijke dag (want binnen de duizend jaar). Een volheid

van zeventig jaren scheidde hem overigens van het bereiken van de avond van die dag. Maar ondertussen had hij toch maar liefst 930 menselijke jaren mogen beleven.

Deze briljante exegese laat mijns inziens zien welk verschil Genesis aanbrengt tussen God en mens, als het gaat om geweld. De Here God is hierin vanuit zijn Wezen maximaal terughoudend, terwijl de mens Kaïn bij het minste of geringste zich van het maximale geweldsniveau bedient, dat zomaar leidt tot de dood van de naaste.

Hoewel de Here God in principe dus niet het brute (negatieve) geweld toepast zoals we dat in de Edda tegenkomen, wordt Hij wel degelijk met regelmaat ‘geweldig’ genoemd. Dit in onze taal ingeburgerde woord gaat terug op de neutrale oerbetekenis van het woord ‘geweld’. Het heeft veeleer een positieve betekenis. Iets wat wij geweldig vinden, vinden wij indrukwekkend en mooi: het gaat ons te boven. In die zin wordt in de Bijbel van God gezegd dat Hij een ‘geweldige’ God is. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan Psalm 93, waar Gods macht (‘vald’, ‘geweld’) op indrukwekkende wijze beschreven wordt. Hij is vele malen sterker dan het oergeweld van de watervloed. Daarom wordt ook in de berijmde versie van deze Psalm gezegd: “Geweldig is de HERE die zijn voet, plant op de nek van deze watervloed” (Psalm 93 nieuw berijmd, vers 3). We kunnen hierbij ook denken aan de Here Jezus, die, tot verbijstering van de discipelen, niet in het minst onder de indruk is van dit negatieve geweld, gewoon doorslaapt, en uiteindelijk met een enkel woord het stormgeweld tot bedaren brengt (Markus 4:35-41).

PREDIKER

Na deze verkenning in Genesis, richten we tenslotte de blik op Prediker. Eerder in dit artikel stelden we vast dat het levensgevoel dat hier beschreven wordt, sterk in de buurt komt van dat in de Edda. Wie de eerste hoofdstukken uit het boek Prediker leest, raakt onder de indruk van de eerlijke blik op het leven. Het leven is nietig, onbegrijpelijk, vaak ook oneerlijk. Van deze waarnemingen

is het boek doortrokken. Toch komt Prediker met een totaal ander levensmotto dan de Edda zijn lezers meegeeft. Hij zegt: “De slot-som is: Vrees God, en houd u aan zijn geboden” (Prediker 12:13). Niet het leven dient ge-

Niet het leven dient gevreesd te worden, maar er moet ontzag voor Góð zijn

vreesd te worden, maar er moet ontzag voor Góð zijn. De mens dient in zijn oerangsten wegens het ondoorgrondelijke bestaan niet zozeer uit te razen in grof geweld, maar dient zijn zin te zoeken door te grijpen naar Gods geboden. Die wijzen namelijk een totaal andere weg, namelijk die van liefde tot Israëls God, en tot de naaste, vanuit het besef dat men zelf een geliefd kind van God is. Daarom kan de Tora nog een stap verder gaan, en zelfs stellen: “Als uw vijand honger lijdt, geef hem brood te eten. En als hij dorstig is, geef hem water te drinken” (Spreuken 25:21).

Zelfs vijanden vormen immers ten diepste geen bedreiging. Want: “De HERE is mijn licht, en mijn heil” (Psalm 27:1).

TOT SLOT

We onderkennen een wezenlijk verschil tussen Edda en Tora. De Edda cultiveert geweld, terwijl de Tora dit veeleer corrigeert.

Geweld kan er ook in de Bijbel helaas zijn, vaak meer dan ons lief is. Maar uiteindelijk leidt de Tora ons bij het geweld vandaan naar de ethiek: het doen van de goede, door God gegeven geboden. En uiteindelijk worden we daar gevoerd tot de hoogste ethiek, die in de Edda ten enenmale ontbreekt: die van de liefde. Zelfs de Here God is niet te groot om, wanneer Hij dan toch, noodgedwongen, dan wel in zijn geraakt zijn door onrecht of ontrouw, geweld heeft toegepast, terug te komen op wat Hij in zijn toorn deed. Hij kan er zelfs berouw van hebben en uiteindelijk Zijn liefde laten spreken. Men leze het zondvloedverhaal, men leze de profetieën, waar aan Israëls ballingschap een einde wordt voorzegd, en God terugkomt op zijn toorn. Men zie op Christus, in Wie God voor eens en altijd het geweld van Zijn toorn op Zichzelf deed neerkomen, om voorgoed zijn liefde de ruimte te kunnen geven. Om eens, ondanks het trachten van de boze, alles terug te kunnen brengen tot het “Zie, zeer goed!” uit Genesis. Met Advent zien wij uit naar de komst van dat Koninkrijk.

GEbruikte literatuur

Buber, M. en Rosenzweig, F., *Die fünf Bücher der Weisung. Verdeutsch von Martin Buber gemeinsam mit Franz Rosenzweig*. i. Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart, 1992.

Byock, Jesse L., *The Saga of King Hrolf Kraki*. Penguin Books. Clays Ltd., St. Ives, 1998.

Fadlan, Ibn, *Ibn Fadlan and the Land of Darkness – Arab Travellers in de Far North*. Penguin Books. Clays Ltd., St. Ives, 2012.

Geerts, G., *Van Dale – groot woordenboek der Nederlandse taal*. Deel a-i. Twaalfde, herziene druk. Van Dale Lexicografie b.v. Utrecht/Antwerpen, 1992.

Krause, A., *Die Edda des Snorri Sturluson*. Ausgewählt, übersetzt und kommentiert von Arnulf Krause. Reclam. Stuttgart, 1997.

Krause, A., *Die Heldenlieder der Älteren Edda*. Übersetzt, kommentiert und herausgegeben von Arnulf Krause. Reclam. Stuttgart, 2001.

Krause, A., *Die Götterlieder der Älteren Edda*. Übersetzt und kommentiert und herausgegeben von Arnulf Krause. Reclam. Stuttgart, 2006.

Miskotte, K.H., *Edda en Thora – een vergelijking van Germaansche en Israëlitische religie*. G.F. Callenbach N.V. Nijkerk, 1939.

Orchard, A. (ed.), *The elder Edda – Myths, gods and heroes from the Viking world*. Penguin Books. St. Ives, 2013.

Otten, M. (ed.), *Edda – de liederen uit de Codex Regius en verwante manuscripten*. Vertaald uit het Oudjislands, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Marcel Otten. Ambo. Amsterdam, 1994.

Zoëga, Geir T. *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. Forgotten Books. London, 2015.